

Ks. HENRYK DWORAK

GEOGRAFIA TERENU DIECEZJI GORZOWSKIEJ

NAZEWNICTWO

Życie ludzkie, w tym także religijne, przebiega w ograniczonej przestrzeni¹. W naszym przypadku przestrzenią jest wspólny obszar województwa zielonogórskiego i diecezji gorzowskiej. Polska administracja państwowa i kościelna na Ziemiach Zachodnich nie nawiązała do struktur organizacyjnych sprzed 1945 r., lecz tworzyła nowe. Te z kolei ulegały zmianom i przekształceniom, stąd rodzi się obowiązek ścisłego określenia terytorium i sprecyzowania nazewnictwa w jego historycznych oraz współczesnych wymiarach przestrzennych.

Przygotowywany w latach 1948—1949 nowy projekt podziału administracyjnego kraju uwzględniał m.in. powstanie województwa lubuskiego lub gorzowskiego. Sekwencją prac projektowych było, pomijając szczegóły, utworzone województwo zielonogórskie (28 VI 1950 r.), nawiązujące do ponad trzyletniego dorobku ekspozytury gorzowskiej, której podległy obszar stanowił więcej niż 2/3 nowego województwa².

Diecezja gorzowska, jako diecezja w sensie kanonicznym powstaje znacznie później. Erygowano ją dopiero 28 VI 1972 r.³, a jej zakres te-

¹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1963, s. 18, 46, 84; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, Kraków 1957, t. I, s. 429; Wł. Piwowarski wręcz pisze: „Zjawiska życia religijnego nie występują w izolacji, lecz umieszczone są w szerszym kontekście warunków środowiskowych — geograficznych, społecznych i kulturowych”. Tenże, *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji*, Warszawa 1971, s. 53.

² Rada Ministrów rozporządzeniem z dn. 29 maja 1946 r. powołała do istnienia 4 ekspozytury urzędów wojewódzkich na terenie Ziemi Odzyskanych. Miały one usprawnić zarządzanie Ziemią Zachodnią przez jednostki skupiające od 10 do 12 powiatów. Z planowanych ekspozytur rozpoczęła swoją działalność tylko jedna — w Gorzowie Wlkp. (27 listopada 1946 r.). Kierownik ekspozytury posiadał rangę wicewojewody, w tym wypadku poznańskiego. Zob. H. Szczegółka, *Zarys dziejów ziem województwa*, w: Zielonogórskie, Warszawa 1970, s. 59—60.

³ Konstytucja pap. Pawła VI „*Episcoporum Poloniae coetus*” z dn. 28 VI 1972 r. stwierdza m.in.: „...erygujemy cztery diecezje, a mianowicie: Opolską, Gorzowską, Szczecińsko-Kamieńską i Koszalińsko-Kołobrzeską w granicach określonych w sposób następujący: ...Diecezja Gorzowska obejmować będzie terytorium Województwa Zielonogórskiego, które odłączamy od Archidiecezji Wrocławskiej, od Diecezji Berlińskiej i od Prałatury Pilskiej, ponadto terytorium powiatu Trzcianka i miasta

rytorialny pokrywa się w zasadzie z obszarem województwa zielonogórskiego⁴.

Władze państwowe, pragnąc ściślej określić zwartość ziem odzyskanych, włączonych do Wielkopolski, nadały im w Poznaniu w roku 1945, z inicjatywy prof. dra Zygmunta Wojciechowskiego z Instytutu Zachodniego, nazwę Ziemia Lubuska⁵. Historycznie nazwa ta dotyczyła określonej dzielnicy Polski Piastowskiej położonej po obu stronach środkowej Odry, między Śląskiem, Pomorzem Zachodnim i Wielkopolską, wywodząc się od wczesnośredniowiecznego polskiego grodu obronnego Lubusza⁶. Obecnie Lubusz (Lebus) leży na lewym brzegu Odry, jest miastem Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

Piły, które też wyłączamy z Prałatury Pilskiej". Zob. E. Jagodziński, *Zarys historii Diecezji Gorzowskiej*, w: Schematyzm Diecezji Gorzowskiej 1976, Gorzów Wlkp. 1976, s. 24.

⁴ Od 1945 r. powiat pilski wszedł w skład powiatów Ziemi Lubuskiej, podobnie jak dekanat pilski przynależał do Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej z siedzibą w Gorzowie. Zob. H. Dominiczak, *Proces zasiedlania województwa zielonogórskiego w latach 1945—1950*, Zielona Góra 1975, s. 5; Z. Dulczewski, *Tworzenie się nowych społeczności regionalnych na Ziemiach Zachodnich*, w: Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich, praca zbiorowa pod red. W. Markiewicza i P. Rybickiego, Poznań 1967, s. 326; E. Nowicki, J. Zaręba (opr.), *Schematyzm Administracji Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej*, Gorzów Wlkp. 1946, s. 14—15 (maszynopis powielany).

⁵ Szczaniecki i Korcz piszą, iż „Istnieją dwa pojęcia Ziemi Lubuskiej: pierwsze węższe, historyczne... i drugie szersze, (stosowane ...dla określenia terenu całego dzisiejszego województwa zielonogórskiego)". Uzupełniając tę wypowiedź należy dodać, że od października 1945 r. w Gorzowie rozpoczęto wydawanie tygodnika pt. Ziemia Lubuska. Por. M. Szczaniecki, W. Korcz, *Dzieje Ziemi Lubuskiej w wypisach*, Warszawa 1958, s. 7; H. Szczegóła, *Zarys dziejów...*, dz. cyt., s. 60; W. Korcz, *Studia z dziejów Ziemi Lubuskiej*, Zielona Góra 1971, s. 11; A. Bajcar, L. Dzierżanowski, *Województwo Gorzowskie*, w: Polska 75, Warszawa 1975, s. 309.

⁶ Ziemia Lubuska posiadała kluczowe polityczno-strategiczne znaczenie w walkach o zachowanie granicy Polski Piastowskiej. Od Mieszka I przynależała do Polski, w czasach Bolesława Krzywoustego zostaje erygowane biskupstwo w Lubuszu (1124 r.). W okresie rozbitcia dzielnicowego ziemia ta połączona z Wielkopolską i Śląskiem staje się terenem najazdów margrabiów miśnieńskich i łuzycyckich oraz arcybiskupów magdeburskich. W latach 1249—1252 przechodzi w ręce margrabiów brandenburskich i odtąd staje się terenem ekspansji na ziemie Śląska, Wielkopolski i Pomorza. Szykany władców niemieckich wobec polskich biskupów spowodowały przeniesienie rezydencji biskupiej z Lubusza do Górzycy (Göritz) w 1276 r. na prawej stronie Odry. Zob. B. Miśkiewicz, *Polska w okresie feudalnym*, w: Dzieje Polski, praca zbiorowa pod red. J. Topolskiego, Warszawa 1975, s. 97, 103, 121—122; A. Gąsiorowski, *Rozbitcie dzielnicowe i odrodzenie Królestwa Polskiego (1138—1333)*, tamże, s. 139, 149, 151; H. Szczegóła, *Ogólna charakterystyka regionu*, w: Zielonogórskie, dz. cyt., s. 16; H. Dominiczak, dz. cyt., s. 5; E. Jagodziński, *Zarys historii Diecezji...*, dz. cyt., s. 18 nn; Mała Encyklopedia Powszechna, Warszawa 1975, s. 439; *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. VI, Freiburg i.Br. 1934, szp. 443—444; *Meyers Handlexikon*, Leipzig 1922, szp. 872; E. Randt, *Politische Geschichte bis zum Jahre 1327*, w: Geschichte Schlesiens, t. I, Breslau 1938, s. 82—103; Chr. Meyer, *Geschichte des Landes Posen*, Breslau bdw., s. 35; W. Korcz, dz. cyt., s. 11; tenże, *Z przeszłości Ziemi Lubuskiej*, w: Ziemia Lubuska, praca zbiorowa pod red. J. Skarbowskiego, Kraków 1973, s. 15 nn; J. Krajniak, M. Gielo, *Szlaki wodne Ziemi Lubuskiej*, Poznań 1971, s. 8; *Skorowidz nazw miejscowości Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej*, Poznań 1947, s. 42.

W powojennej Polsce owa historyczna nazwa nabrała nowego znaczenia, a jej zakres terytorialny uległ znacznemu poszerzeniu, mimo pewnych strat. Część zachodnia, lewobrzeżna tej ziemi znalazła się w granicach NRD, wschodnia zaś, prawobrzeżna, ściśle dwa powiaty: rzepiński i sulęciński, wchodząc w granice Polski w 1945 r. udziela najpierw swego nazewnictwa 14 powiatom, podległym ośrodkowi administracyjnemu w Poznaniu⁷, a następnie, po 1950 r. dalszym powiatom związanym z administracją dolnośląską we Wrocławiu⁸.

Jest charakterystycznym, że nazwą Ziemia Lubuska w 1950 r., już wtedy bardzo popularną, zaczęto zamiennie określać nowo utworzone województwo zielonogórskie, tak w wypowiedziach oficjalnych, jak również potocznie. Używane nazwy „Lubuszenie” albo „nowi Lubuszenie”, jak sądzi Dulczewski stawały się symptomem tworzenia się świadomości regionalnej i formowania się społeczności ponadlokalnej⁹.

⁷ Prawobrzeżna cz. Ziemi Lubuskiej dla Dulczewskiego, który idzie za Szczanieckim i Korczem, to powiaty rzepiński i sulęciński, dla Korcza w jego własnym i późniejszym opracowaniu to — sulęciński i słubicki. Różnice w zasadzie dotyczą powojennych zmian administracyjnych. Autorzy różnią się także odnośnie składu i liczby powiatów wchodzących w zakres Ziemi Lubuskiej, np. Dulczewski pisze: „Dla ścisłości dadajmy, że w 1945 r. historyczną nazwę Ziemi Lubuskiej rozciągnięto na 14 powiatów (gubiński, zielonogórski, krośnieński, rzepiński, sulęciński, sulechowski, gorzowski, skwierzyński, międzyrzecki, wschowski, świebodziński, strzelecki, nowosolski, pilski) włączonych do woj. poznańskiego..., a następnie na terytorium utworzonego w 1950 r. woj. zielonogórskiego”.

Szczegóła zaś pisze: „...w jego skład weszło 12 powiatów stanowiących tzw. Ziemię Lubuską i należących w latach 1945—1950 do woj. poznańskiego oraz 5 powiatów z woj. wrocławskiego”. Tenże Autor w innym miejscu pisze: „Powstanie ekspozytury ...znacznie ułatwiło podejmowanie ważnych decyzji i doraźne rozstrzyganie wielu kwestii dotyczących 14 powiatów Ziemi Lubuskiej”. Por. Z. Dulczewski, *Tworzenie się nowych społeczności...*, dz. cyt., s. 323, 326; W. Korcz, dz. cyt., s. 11; H. Szczegóła, *Zarys dziejów...*, dz. cyt., s. 14, 60; H. Dominiczak, dz. cyt., s. 5.

⁸ Z woj. wrocławskiego weszły do utworzonego w 1950 r. województwa zielonogórskiego następujące powiaty: głogowski, szprotawski, żagański, żarski i kożuchowski (nowosolski). Por. H. Dominiczak, dz. cyt., s. 5.

⁹ „Samookreślenie regionalne może być, jak sądzę, traktowane, jako symptom tworzenia się świadomości regionalnej i może uzasadniać postawienie hipotezy o formowaniu się na tym terenie społeczności ponad lokalnej, którą określimy jako społeczność regionalną Lubuszan”. Zob. Z. Dulczewski, dz. cyt., s. 318; F. Krzykała, *Z badań nad przeobrażeniami społecznymi i kształtowaniem się więzi lokalnej i regionalnej wśród mieszkańców Kostrzyna nad Odrą*, w: *Społeczeństwo Ziemi Zachodnich, Studium porównawcze wyników badań socjologicznych w województwie zielonogórskim*, praca zbiorowa pod red. Z. Dulczewskiego, Poznań 1971, s. 210 nn; H. Dominiczak, *Osadnictwo i stosunki demograficzne w powiecie gubińskim w latach 1945—1960*, w: *Gubin*, praca zbiorowa pod red. W. Sautera, Zielona Góra 1971, s. 59.

POŁOŻENIE I SZLAKI KOMUNIKACYJNE

Województwo zielonogórskie obejmuje środkowozachodnie ziemie polskie, należące do Pojezierzy Południowobałtyckich. Posiada kształt zbliżony do prostokąta, wydłużonego z północy na południe. Graniczy więc na północy z woj. szczecińskim, na wschodzie z woj. poznańskim, a na południu z woj. wrocławskim. Granica zachodnia województwa, biegnąc ciekami rzecznyymi Nysy Łużyckiej i Odry, jest naturalną granicą państwa polskiego¹⁰.

Terytorium Ziemi Lubuskiej zajmując część Krainy Wielkich Dolin posiadało sprzyjające warunki do powstania szlaków komunikacji kolejowej i kołowej o znaczeniu międzynarodowym, jak Moskwa—Warszawa—Berlin—Paryż lub Ystad—Szczecin—Gorzów—Jelenia Góra—Praga oraz szlaków o znaczeniu krajowym¹¹. Głównymi ciekami wodnymi na obszarze województwa są: Odra, Warta i Noteć, łączące Szczecin ze Śląskiem, Wielkopolską, Kujawami i dorzeczem Wisły, a oprócz tego Śląsk z NRD i krajami Europy Zachodniej. Tranzytowe szlaki komunikacji kolejowej, kołowej i wodnej stwarzają duże możliwości rozwoju gospodarczego¹². Sumarycznie sieć komunikacji na terenie Ziemi Lubuskiej określa się jako dobrą¹³.

Konsekwencją różnicy szerokości geograficznej jest różnica długości dnia między północnymi a południowymi obszarami tego terenu (ok. 20 minut). Ze względu na swoje położenie geograficzne województwo zielonogórskie posiada dłuższy okres wegetacyjny oraz łagodniejszy klimat¹⁴.

¹⁰ Por. B. Bajcar, L. Dzierżanowski, *Województwo Zielonogórskie*, dz. cyt., s. 745; *Mała Encyklopedia Powszechna*, dz. cyt., s. 929; Z. Krzyżaniak, *Ziemia Lubuska*, w: *Odbudowa Ziemi Odzyskanych (1945—1955)*, praca zbiorowa pod red. K. Piwowarskiego i St. Zajchowskiej, Poznań 1957, s. 132; J. Stanisławczyk, *Srodowisko geograficzne*, w: *Zielonogórskie*, dz. cyt., s. 16; J. Krajniak, M. Gielo, dz. cyt., s. 7—8; J. Krajniak, *Pojezierze Lubuskie*, Poznań 1976, s. 7.

¹¹ Droga E14 to najkrótsze połączenie Szwecji z Adriatykiem (promem Ystad—Swinoujście) przez Gorzów Wlkp., Jelenią Górę i Pragę. Droga E8 z przejściem granicznym w Świecku posiada duże znaczenie krajowe. W Słubicach działa jedyna w kraju Ekspozytura Przedsiębiorstwa Przewozów Międzynarodowych „PEKAES”, gdzie ekspediuje się masę towarową do Europy Zachodniej. Ostatnio zmodernizowano też nadodrzańską magistralę kolejową: Górny Śląsk—Szczecin (przez Wrocław, Zieloną Górę). Zob. J. Stanisławczyk, *Srodowisko geograficzne*, dz. cyt., s. 16; A. Bajcar, L. Dzierżanowski, *Województwo Gorzowskie*, dz. cyt., s. 317; tenże, *Województwo Zielonogórskie, tamże*, s. 764.

¹² Porty rzeczne na szlaku wodnym Warty: Skwierzyna, Gorzów Wlkp. i Kostrzyn, na szlaku Odry: Głogów, Nowa Sól, Cigacice, Krosno Odrz., Słubice. Zob. J. Stanisławczyk, *Srodowisko geograficzne*, dz. cyt., s. 16; A. Bajcar, L. Dzierżanowski, dz. cyt., s. 317, 764; Z. Krzyżaniak, dz. cyt., s. 137.

¹³ Por. *Mała Encyklopedia Powszechna*, dz. cyt., s. 929; A. Bajcar, L. Dzierżanowski, dz. cyt., s. 317.

¹⁴ Szczegółowiej o klimacie województwa zielonogórskiego zob. A. Bajcar, L. Dzierżanowski, dz. cyt., s. 311, 426, 757; J. Stanisławczyk, dz. cyt., s. 25 nn; M. Krzyżaniak, dz. cyt., s. 137 nn; J. Krajniak, M. Gielo, dz. cyt., s. 23 nn; J. Krajniak, dz. cyt., s. 11 nn.

GEOLOGIA, SUROWCE I RZEŻBA TERENU

Budowa geologiczna terenu województwa obejmuje fragmenty następujących jednostek tektonicznych: w części południowej Blok (Wał) Przedśudecki (Szprotawa—Żagań), zbudowany ze skał krystalicznych — gnejsów, granitognejsów oraz łupków, kwarcytów syluru i ordowiku; w części południowej i środkowej rozciąga się Monoklina Przedśudecka i Periklina Żar — gospodarczo najbardziej interesująca jednostka tektoniczna. Z tego powodu najlepiej rozpoznana. Najwcześniej rozpoznano osady iłowców i mułowców karbońskich. Dobrze poznano też serię osadów permo-triasowych w związku z poszukiwaniami geologicznymi rud miedzi, ropy naftowej i gazu ziemnego. Poszukiwania uwieńczono powodzeniem¹⁵.

W Sieroszowicach (pow. Głogów) odkryto rudy miedzi¹⁶, w Rybakach (pow. Krosno Odrz.) i Pomorsku (pow. Sulechów) ropę naftową¹⁷, w okolicach Nowej Soli gaz ziemny¹⁸.

Część północną terenu Ziemi Lubuskiej zajmuje Sinklinorium Szczecińskie (powiaty: międzyrzecki, sulęciński i gorzowski), wypełnione osadami kredowymi wykształconymi w formie margli, wapieni i piaskowców.

Formacja trzeciorzędu na omawianym obszarze jest dość bogata w surowce mineralne: węgiel brunatny, piaski szklarskie oraz ily ceramiczne. Węgiel brunatny występuje prawie na całym terenie województwa, a jego pokłady posiadają różną miąższość i zalegają na różnych głębokościach. Zasoby tego surowca o znaczeniu przemysłowym znajdują się w okolicach Sieniawy, Łęknicy oraz w złożach „Cybinka”, „Gubin”, i „Mosty” (Łęknica). W trudnych warunkach eksploatacyjnych pracują kopalnie odkrywkowe w Sieniawie (pow. Świebodzin) i Łęknicy (pow. Żary)¹⁹.

¹⁵ Poszukiwania geologiczne rozpoczęto w Zielonogórskim w 1955 r.; zob. J. Stanisławczyk, dz. cyt., s. 17; Z. Krzyżaniak, dz. cyt., s. 137 nn.

¹⁶ W 1957 r. odkryto złoża rud miedzi w okolicach Sieroszowic, należące do północnej części złóż Lubin—Sieroszowice. Oprócz miedzi występują: srebro, kobalt, wanad, cynk, molibden, ołów oraz nikiel. Zob. A. Bajcar, L. Dzierżanowski, dz. cyt., s. 428; J. Stanisławczyk, dz. cyt., s. 17.

¹⁷ W 1961 r. odkryto złoża ropy naftowej w Rybakach, a w 1967 r. w Pomorsku.

¹⁸ W pow. nowosolskim odkryto w 1962 r. gaz ziemny o dużej zawartości azotu. Por. A. Bajcar, L. Dzierżanowski, dz. cyt., s. 761; *Mała Encyklopedia Powszechna*, dz. cyt., s. 929.

¹⁹ W latach 1945—1966 eksploatowano węgiel brunatny w okolicach Zielonej Góry, Kożuchowa, Smogór (pow. Sulęcín) oraz Mirosławic (pow. Żary). Szacunkowe zasoby tego surowca (słabiej rozpoznane) występują w powiatach: sulęcińskim (okolice Buczyny), żarskim, żagańskim (w okolicach Przewozu i Iłowej). Pruski Instytut Geologiczny w 1934 r. ogłosił obliczenia dot. zasobów węgla brunatnego w systemie odkrywkowym i kopalniach głębinowych. Zob. Z. Krzyżaniak, dz. cyt., s. 135.

Drobnoziarniste piaski kwarcowe pochodzą z wydm miocennych, a uszlachetnione mogą służyć do szerokiej produkcji szkła: stołowego, lustrzanego, oświetleniowego i laboratoryjnego. Jak wykazały współczesne badania naukowe nadają się nawet jako piasek formierski²⁰. Iły piliocenne występują głównie na południu województwa w powiatach: Lubska, Żagań, Żary, Głogów, Nowa Sól, Szprotawa i Zielona Góra. Znaczne skupiska tego surowca (iłów) występują w okolicach Lubuska, Gozdniczy oraz Kunice Żarskie — Mirostowice²¹.

W osadach czwartorzędu zalegają następujące surowce: ropy zastoiskowe i gliny zwałowe służące do produkcji cegły pełnej i dziurawki, piaski silikatowe oraz żwir i piaski budowlane, głównie w dolinach rzecznych: Nysy Łużyckiej, Bobru, Warty i Noteci²². Piaski moren czołowych są licznie eksploatowane²³.

Nizinność jest charakterystyczną cechą Ziemi Lubuskiej. Różnice wysokości są niewielkie, dochodzą do 220 m (Wzgórza Dalkowskie 230 m n.p.m., zaś dolina Odry w okolicach Kostrzyna 10,6 m n.p.m.). Mimo niedużego zróżnicowania wysokości rzeźba terenu jest dość urozmaicona. Do znanych jednostek geograficznych tego terenu należą: Nizina Śląska, Wzgórza Dalkowskie, Wysoczyzna Żarska, Pradolina Głogowsko-Barycka, Wysoczyzna Wschowska, Wysoczyzna Zielonogórska, Wzniesienia Gubińskie, Pradolina Warszawsko-Berlińska (inaczej zwana Warciańsko-Odrzańską), Obniżenie Obry (na granicy z woj. poznańskim), Wysoczyzna Lubuska, licznie rozczłonkowana przez rynny dolinne i jeziorne z jej najwyższym wzniesieniem — górą Bukowiec (227 m n.p.m.), Pradolina Toruńsko-Eberswaldzka, zwana inaczej Kotliną Gorzowską (wzdłuż Warty i Noteci) oraz Pojezierze Zachodniopomorskie z Równiną Gorzowską²⁴.

²⁰ Surowiec ten występuje w pow. żagańskim (Lutyńka) oraz żarskim (Mirostowice Górne).

²¹ Wyroby kamionkowe i ogniotrwałe produkuje się z lepszych gatunków ilów (większa ilość kaolinitu). Złóża tego surowca znajdują się w Gozdniczy i Borowem. Do produkcji szeregu wyrobów ceramiki budowlanej używa się gorszych gatunków ilów. Huta „Kunice” w Kunicach Żarskich specjalizuje się w produkcji szkła okiennego (zakład A) i hartowanego (zakład B) na potrzeby przemysłu motoryzacyjnego. Zamierza się także opanować produkcję szkła „kopertowego” (dźwiękochłonnego) dla potrzeb budownictwa. Zob. *Przemysł — leksykon zakładów*, w: *Dzieło narodu*, Rocznik Ziemi Zachodnich i Północnych 1964, Warszawa 1964, s. 144—145.

²² Szerzej o budowie geologicznej i surowcach zob. Z. Krzyżaniak, dz. cyt., s. 132—137; J. Stanisławczyk, *Środowisko geograficzne*, dz. cyt., s. 16—24.

²³ *Tamże*, s. 20 nn.

²⁴ Por. *tamże*, s. 22; Z. Krzyżaniak, dz. cyt., s. 136; Bajcar, Dzierżanowski, dz. cyt., s. 311, 426, 523, 756—757.

KLIMAT, ZBIORNIKI WODNE, CIEKI, GLEBY I LASY

Dominującym dla województwa jest klimat oceaniczny, stąd zimy łagodne, z licznymi odwilżami, natomiast lata chłodniejsze z większą ilością opadów. Okres wegetacyjny należy tu do najdłuższych w kraju (dla Wschowy wynosi on 224 dni). Średnia roczna temperatura waha się od $7,9^{\circ}\text{C}$ dla Gorzowa do $8,3^{\circ}\text{C}$ dla Wschowy. Część południowo-zachodnia i południowa województwa wraz z doliną Odry należą do najcieplejszych terenów, a do najzimniejszych: część północno-wschodnia. Średnia temperatura stycznia oscyluje między $-1,5^{\circ}\text{C}$ (Gorzów) a $-1,3^{\circ}\text{C}$ (Wschowa), zaś temperatura lipca między $17,7^{\circ}\text{C}$ a $18,4^{\circ}\text{C}$ dla obu wspomnianych miast²⁵. Długość okresu bezprzymrozkowego stwarza dogodne warunki dla rolnictwa. Na południu wynosi on średnio 188 dni (Zielona Góra), na północy — 170 dni (Gorzów)²⁶.

Zróżnicowanie hipsometryczne województwa wpływa wyraźnie na różnice wielkości opadów, zależnie od wzniesienia danego terenu nad poziom morza. Tereny pagórkowate notują najwyższe roczne opady od 500—650 mm. Należą tu Wysoczyzna Lubuska, Wzgórza Dalkowskie, Wzgórza Zielonogórskie, oraz Wysoczyzna Żarska. Podobnie wysokie opady notuje się w południowo-zachodniej części województwa. W obniżeniach terenu i dolinach opady wahają się od 500—570 mm rocznie²⁷. Susze mogą wystąpić w każdym miesiącu, bardziej jednak należy liczyć się z latami mokrymi niż suchymi.

Południowa część województwa wraz z woj. wrocławskim posiada największą ilość dni burzowych. Pokrywa śnieżna utrzymuje się krótko ok. 40—60 dni, w części północnej nieco dłużej. Na Ziemi Lubuskiej dominują wiatry orientacji zachodniej i północno-zachodniej, niosąc wilgotne, polarnomorskie masy powietrza, powodujące zimą — ocieplenie i odwilże, a latem — opady i oziębienie. Latem wiatry południowo-zachodnie niosą opady i burze, zimą ocieplenie oraz opady. Wiatry wiejące z kierunku wschodniego przynoszą powietrze kontynentalne, suche, powodując oziębienie i mrozy zimą, latem zaś ciepłą i słoneczną pogodę²⁸.

Zasoby wód czwartorzędu stanowią podstawę zaopatrzenia ludności w wodę. Wzgórza Dalkowskie, Żarskie i Wał Zielonogórski należą do najuboższych w wodę. Jezior o powierzchni większej niż 1 ha istnieje

²⁵ *Tamże*, s. 311, 426, 754, 757.

²⁶ *Tamże*, s. 311, 757.

²⁷ *Tamże*, s. 311, 426, 757; Stanisławczyk, dz. cyt., s. 26; Krzyżaniak, dz. cyt., s. 139.

²⁸ Bliższe szczegóły hydrometeorologii województwa zob.: *Tamże*, s. 137; Stanisławczyk, dz. cyt., s. 25 nn.

na omawianym terenie 535, stąd wskaźnik jeziorności województwa wynosi 0,93%, a dla Polski 1,02%²⁹.

W sieci hydrograficznej Ziemi Lubuskiej łatwo zauważyć, że główne ciek wodne mają kierunek równoleżnikowy i są przystosowane do żeglugi towarowej (Warta, Noteć i odcinki Odry) oraz kierunek południkowy (rzeki sudeckie: Bóbr, Nysa Łużycka, przełomowe odcinki Odry)³⁰. Energetyka wykorzystuje siłę nośną wód rzek sudeckich, uruchamiając 14 elektrowni wodnych na obszarze województwa zielonogórskiego na dwóch rzekach: Bobrze i Nysie Łużyckiej, w tym elektrownia wodna w Dychowie należy do największych w Polsce.

Na Ziemi Lubuskiej charakterystyczny jest duży udział gleb słabo urodzajnych³¹:

bielicowe	77,95%
brunatne	2,42%
czarne ziemie	0,69%
mady	9,54%
bagienne	9,40%
w tym:	
mursze	4,73%
torfy	4,67%

W pow. głogowskim istnieje zaledwie 91 ha gleb zaliczanych do I klasy.

Klasa bonitacyjna gruntów ornych w województwie zielonogórskim układa się następująco:

II	1,2%
IIIa	8,5%
IIIb	11,6%
IVa	18,1%
IVb	15,5%
V	25,4%
VI	19,7%

Ogólnie urodzajność gleb w województwie zielonogórskim jest niska. Przewagę gleb bielicowych, utworzonych z piasków posiada pow. krośniński, zielonogórski, żarski i lubski. Najlepsze gleby brunatne znajdu-

²⁹ Prawie wszystkie jeziora są pochodzenia polodowcowego. Zob.: *Tamże*, s. 29; Krzyżaniak, dz. cyt., s. 137; Bajcar, Dzierżanowski, dz. cyt., s. 311, 757.

³⁰ *Tamże*, s. 311, 757; Krzyżaniak, dz. cyt., s. 137; Stanisławczyk, dz. cyt., s. 128—129.

³¹ Por *Tamże*, s. 31; Krzyżaniak, dz. cyt., s. 139; *Mała Encyklopedia Powszechna*, dz. cyt., s. 929; Bajcar, Dzierżanowski, dz. cyt., s. 312, 757.

ją się na obszarze Wzgórz Dalkowskich, w okolicach Wschowy, Międzyrzecza, Sieniawy i Bożnowa. Ich wartość bonitacyjna waha się od II—IV klasy. Gleby tej klasy zajmują obszar 5573 ha, z tego na pow. głogowski przypada 3728 ha i 589 ha na pow. nowosolski. Kompleksy gleb dobrych w przedziale klas II—IIIb znajdują się na terenie Wzgórz Dalkowskich, Wału Zbąszynek—Bukowiec (pow. międzyrzecki), na morenie dennej na północ od Szprotawy, Słubic i Rzepina, w okolicach Wschowy, Świebodzina i Strzelec Krajeńskich³².

Najsłabsze gleby kl. V—VI posiada pow. zielonogórski (63,8%), krośnieński (61,2%) i lubski (58,7%). Duże kompleksy gleb tej klasy (V—VI) spotykamy w dolinie Obry, Obry Leniwej, Pszczewa (pow. międzyrzecz) oraz w powiatach: gorzowskim, słubickim, nowosolskim (w cz. północnej i wschodniej).

Flora i fauna Ziemi Lubuskiej podobna jest do świata roślin i zwierząt na Nizinie Polskiej. Cechą szczególniejszą tej ziemi jest jej lesistość, dochodząca do 45%. Tak znaczny stan zalesienia kojarzy się ze słabymi glebami, typu piasków luźnych i słabogliniastych. Stąd najslabsze gleby porasta ubogi bór suchy z panującą sosną (mniej lub więcej karłowatą), bez poszycia leśnego. Runo i świat zwierzęcy ubogi. Bory świeże i mieszane posiadają już znaczne zróżnicowanie drzewostanu, bogate runo oraz urozmaicony świat zwierzęcy i ptasi. Struktura lasów mieszanych jest piętrowa. Ciekawe kompleksy lasu mieszanego znajdują się w powiecie strzeleckim i gorzowskim³³.

Najciekawsze kompleksy leśne w województwie to:

- *Bory Dolnośląskie*, na południe od Szprotawy, Żagania i Żar;
- *Lasy Żarsko-Krośnieńskie*, między Nysą Łużycką a Bobrem;
- *Lasy Zielonogórsko-Nowosolskie*;
- *Puszcza Nadnotecka, Lasy Sulęcińskie* (na południe od Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej);
- *Lasy Gorzowsko-Strzeleckie*, w północnej cz. powiatu (na północ od Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej)³⁴.

W gospodarce ludzkiej liczą się nie tylko grunty orne i użytki zielone, lecz także lasy, w których pozostały już tylko fragmenty pierwotnych drzewostanów. Przemysł dokonał również znacznego zanieczyszczenia wód i powietrza. Jego ekspansja zmniejsza powierzchnię gruntów uprawnych. Niekorzystne zmiany spowodowały konieczność ochrony re-

³² *Tamże*, s. 312, 315—316, 426, 430, 757.

³³ *Tamże*, s. 312, 426, 757; *Mała Encyklopedia Powszechna*, dz. cyt., s. 929; Krzyżaniak, dz. cyt., s. 139; Stanisławczyk, dz. cyt., s. 33. W procentowej ocenie lesistości województwa występują drobne różnice między poszczególnymi Autorami, wynoszące ok. 3%.

³⁴ Por. Bajcar, Dzierżanowski, dz. cyt., s. 312, 426, 757—758.

sztek pierwotnych drzewostanów dla potrzeb badań naukowych, turystyki i wypoczynku³⁵.

Zniekształceniu ulega również naturalny krajobraz wielu regionów województwa w związku z natężeniem eksploatacji węgla brunatnego, glin, żwirów i piasków budowlanych. Intensyfikacja działań gospodarczych uświadamia potrzebę ochrony i zachowania wielu interesujących form moreny czołowej, dennej, sandrów, ozów i kemów, jezior rynnowych, oczek polodowcowych, meandrów rzecznych oraz wielu innych ciekawych form krajobrazu lubuskiego.

³⁵ Zob. J. Krawiec, *Gdzie żyjemy i czym oddychamy*, w: Ziemia Gorzowska, Magazyn Gorzowskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego, Gorzów Wlkp. 1976, s. 16 nn; Stanisławczyk, dz. cyt., s. 37—38.